

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В ТУРЕЧЧИНІ

ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття вищої освіти «бакалавр»

Виконав: здобувач ІV курсу 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Букін Олег Юрійович

Керівниця

кандидатка історичних наук,
доцентка Батенко Г. В.

Рецензент

вчитель історії та правознавства
Лисенко Д.М.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1 Турецька дійсність кінця ХІХ – початку ХХ століть.....	5
Розділ 2 Туреччина в роки світової війни.....	14
Розділ 3 Державно-політична модернізація Туреччини після Першої світової війни.....	21
Розділ 4 Викладання у школі проблематики внутрішньополітичного становища Туреччини на початку ХХ століття.....	32
Висновки.....	41
Список використаних джерел та літератури.....	42

Вступ

Актуальність теми: На початку ХХ століття увесь світ стояв напередодні великих перетворень величезних масштабів – національно-визвольні рухи, революції, I Світова війна. У Туреччині ХХ століття було здійснено чимало внутрішніх змін, які носили революційний характер. Колишня Османська імперія у ХХ столітті була значно послаблена передовсім провідними європейськими державами, тому цей історичний період обов'язковий для вивчення в сучасній українській школі, так як на його прикладі вчитель історії може детально показати як передусім внутрішньополітичне становище може впливати на зовнішнє й навпаки.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей викладання уроків історії у школі на прикладі теми Туреччини на початку ХХ століття

Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Проаналізувати історіографію питання
2. Охарактеризувати особливості внутрішньополітичного становища Туреччини на початку ХХ століття
3. Проаналізувати викладання у школі предмету всесвітня історія на прикладі теми внутрішньополітичного становища Туреччина у ХХ столітті

Предмет дослідження: внутрішньополітичні перетворення у Туреччині на початку ХХ століття

Об'єкт дослідження: особливості вивчення теми внутрішньополітичної організації у Туреччині на початку ХХ століття.

Методи дослідження: у процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи – аналіз і синтез, дедукція та індукція, а також власне історичні методи дослідження – історико-системний, проблемно-хронологічний. Також у ході роботи автор дотримувався принципів історизму та об'єктивності.

Практичне значення одержаних результатів: отримані результати даної роботи можна використовувати у якості підготовки молодих вчителів до уроків з предмету всесвітня історія.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Розділ 1 Турецька дійсність кінця XIX – початку XX століть

Становище Туреччини наприкінці XIX ст. у сфері міжнародних відносин зазнало радикальних змін. Тоді закінчився поділ світу між великими капіталістичними державами і почалася боротьба за їх переділ. Змінилися також методи експлуатації колоній і підвладних держав. На попередньому етапі основною формою була - васальні держави ставали великими містами ринками збуту та джерелами сировини. На сучасному етапі до попередньої форми додалася ще одна нова - вивіз капіталу в колонії та залежні держави. Основними цілями розміщення капіталу є надра, телекомунікації та телекомунікації, банківська справа та спільні підприємства. Іноземний капітал в основному спрямовується в галузі, які полегшують іноземцям отримання надприбутків. Таким чином, впровадження іноземного капіталу в економіку колоній і підвладних держав не тільки посилює їх підпорядкування, але й підтримує відсталі докапіталістичні форми економічного і соціального розвитку[1].

Участь Туреччини в цей період була приблизно такою ж, як і інші країни Східного блоку. Однак вона не стала колонією країни. Такому результату завадила боротьба між конкурентами за «османську спадщину». Тим не менш, Туреччина стала напівколонією Заходу. Вони вже займали важливі економічні та політичні позиції в Османській імперії в домонополістичну капіталістичну еру.

Капітуляція, кредит, режим концесій, Османський банк, не національна буржуазія, Міжнародна охорона проток і т.д., усі ці засоби впливу вже були.

Туреччина була залучена до світового ринку як сировинний придаток, як ринок для європейської промислової продукції та як інвестиційний регіон. Іноземці та їхні посередники спочатку отримували прибуток від експорту цих товарів, а заводи для задоволення потреб іноземних у містах виникав капітал: бавовняна, тютюнова, маслоробна фабрики. На місці родовищ будували шахти та копальні. З'явилася перша залізниця.

Розвиток капіталізму в Туреччині відбувався в надзвичайних умовах. Промисловість обмежувалася первинною переробкою сировини, а інші галузі практично занепали. Особливим винятком була килимова промисловість, яка почала працювати на експорт. Але до цього Туреччина експортувала й інші готові вироби: шовк, оксамит, сукно, сап'ян, зброю. Французький атлас, англійський оксамит, італійський шовк фактично призвели до загибелі турецьких майстрів. А головне, чимало підприємств належали зовсім не туркам, а їх власниками були іноземці або інонаціональна буржуазія [4].

Відразу після поразки Франції під Седаном міжнародна обстановка на Близькому Сході почала ускладнюватися. Отримавши можливість вирватися з Паризького договору, що обмежував свободи, Росія оголосила про намір будувати і зміцнювати кораблі в Чорному морі (30 жовтня 1870 р.). Сам центральний уряд був абсолютно неспроможний впоратися з цими складними та суперечливими факторами. Так, 30 травня 1876 року султан Абдул Азіз був висланий і вбитий, але про його самогубство було офіційно оголошено. Його замінив Мурад, але незабаром став «психотичним».

31 серпня 1876 року відбулася чергова зміна уряду. Абдул-Хамід II зійшов на престол. Лідер молодотурків Мідхат-Паша взяв з нього урочисту обіцянку незабаром запровадити конституційний лад. Сам Мідхат незабаром зайняв посаду великого візира і сам почав складати Конституцію.

Конституція 23 грудня 1876р. Дата оприлюднення конституції була скоригована відповідно до першого пленарного засідання Міжнародної конференції з питань реформ і розвитку в Туреччині. Конституція, розроблена за активної участі Мідхат-Паші, безсумнівно, була прогресивним актом для Туреччини. Конституція передбачала створення двопалатного парламенту. Проголошувалася рівність перед законом усіх підданих незалежно від віросповідання. Хоча деякі громадянські «свободи» були проголошені, султану

Абдул-Хаміду вдалося включити кілька положень до конституції, які фактично паралізували цю норму.

Призначення великих візирів і міністрів, право розпуску парламенту, право оголошення воєнного стану та призупинення дії цивільних. Офіційно Конституція вже деякий час діє. На цій основі було скликано парламент. Склад парламентаріїв обирався урядом лише з числа високопоставлених осіб, вірних султану. Але навіть такий понівечений парламент непокоїв владу. Іноді Конгрес піднімав такі питання, як розкрадання, зловживання високопосадовців і марнотратство судів [6].

Навесні 1877 року почалася чергова війна з Московією, якою скористався султан Абдул Хамід II. Влітку 1877 р. він розпустив парламент. Кілька членів парламенту були заарештовані, після чого султан правитиме одноособово.

Іноземний капітал почав безпосередньо захоплювати населення Туреччини. Іноземці завоювали найважливіші галузі економіки та фінансів Туреччини.

Залізниці, шахти, комунальні підприємства, банки. Султан Абдул-Хамід давав різні поблажки іноземцям і всіляко перешкоджав найменшій появі підприємництва серед самих турків.

Після розпуску Палати громад на початку 1878 року султан призупинив дію конституції та встановив середньовічну диктатуру, яку турки називали режимом «зулюм» (репресії, насильство). Реакційний режим «зулюма» ставився вороже не тільки до турецької буржуазії, але навіть до більшості турецьких поміщиків. Лише кілька великих сеньйорів, переважно нетурецького походження, таких як курди, албанці, черкеси та араби, підтримували трон.

Фаворитизм, хабарництво та казнокрадство були поширені в усіх гілках влади та судочинства. Сам султан грабував державне майно — привласнював кращі землі.

Десятки років тому було відмовлено в державній освіті. Світські навчальні заклади (за винятком військово-медичних) скоротилися до незначної кількості. У результаті султан побоювався, що країну проникнуть прогресивні ідеї [1].

"Релігійна толерантність до невіруючих на мусульманській стороні має досить довгу історію в Османській імперії, і саме османське суспільство було створено як дуже різнобарвне виховання, релігійно, етнічно та культурно. Крім того, протягом більшої частини своєї історії греки, слов'яни, серед правлячої еліти Туреччини домінували албанці, черкеси, серби та інші, але з кінця ХІХ ст. Ситуація кардинально змінюється. Турки, особливо правляча еліта, дуже заздрили тому, що сталося. За статистичними даними початку ХХ ст. Більше половини всього торгово-промислового капіталу належало грецькій буржуазії. Четверта частина належала вірменській буржуазії. Серед інтелігенції турків було ще менше. Інженери, лікарі та юристи були, як правило, греками та вірменами, які отримали західну освіту.

Така ситуація мала серйозні наслідки, особливо враховуючи, що самі турки становили лише третю частину населення імперії. З кінця ХІХ ст. Турецькі бізнесмени все частіше вдаються до «незаконних методів», щоб витіснити іноземних партнерів з обійманих ними посад – це буде вашим головним козирем. У результаті турецька буржуазія почала проектувати свою ненависть до своїх конкурентів на всі «іноземні та поганські» маси [6].

Самі держави почали використовувати цю ситуацію для вирішення своїх національних проблем, намагаючись розділити між собою основні етнічні та релігійні групи. Абдул-Хамід використовував іслам у реакційних цілях, зробивши панісламську релігійно-політичну ідеологію інструментом своєї політики. Ця ідеологія базувалася на фікції єдності всіх мусульман під сюзеренітетом турецького султанського халіфату. За допомогою панісламського посередництва султан сподівався не тільки підкорити мусульман імперії, але й

посилити свій вплив на мусульман у Росії, Індії, Індонезії, Північній Африці та інших країнах.

Абдул Хамід спровокував сутички між мусульманами та християнами як «вихід» для припинення громадських образ. Середина 1990-х. Жертвами цих провокацій став страждаючий вірменський народ. У Передній Малій Азії вірмени жили майже виключно щільними групами. У цих регіонах збір податків часто залишався курдським феодалам. Численні провокації призвели до повстання вірмен у Сасунській області влітку 1894 року. Повстання було придушене найжорстокішим способом. Тоді ж у Сасуні почався геноцид вірменського населення. Організовані владою сили «Хаміді» вбивали мирних жителів у вірменських селах і містах, рятуючи дітей, жінок і людей похилого віку.

Наступного 1895 року вірменські погроми також відбулися в Ельцермі, Трапенуазі, Бітлісі, Харпуті та Афе. У 1896 році у столиці Стамбулі стався вірменський погром.

Точніше, наприкінці XIX ст. Туреччина втратила те, що залишилося від зовнішньополітичної незалежності. У деяких питаннях економіки і політики Туреччини великі держави найменш зважали на позицію Туреччини. Наприкінці XIX ст. На світовій арені з'явився ще один претендент на османську спадщину – Німеччина. Ще в 1970-х роках у Туреччині з'явилася німецька військова місія на чолі з генералом фон дер Хольцом. Метою місії було поступове перетворення Туреччини на залежного військового союзника Німеччини. У 1888 році залізниця Стамбул-Ізміт перейшла в руки німців, які отримали право продовжити дорогу до Анкари. Після тривалих переговорів Німеччина в 1903 році отримала право на будівництво так званого Багдадського шосе. Навіть маршрут Багдадської залізниці показав їхню політичну цілеспрямованість. Дорога вела до Перської затоки і постала своєрідним списом в Індії, центрі британських колоніальних інтересів.

Під впливом російської революції по всій імперії посилювалися антиурядові виступи, що спричинило заворушення в армії та на флоті. Найважливішим досягненням цього періоду було Ельзєрмське повстання 1906 року. Більше року влада Султанату не може контролювати ситуацію в місті та прилеглих районах. Правлячому класу ставало все важче керувати країною по-старому. Солдати часто відмовлялися стріляти в людей. У деяких випадках урядам довелося піти на поступки.

Скасування смертних вироків, звільнення губернаторів тощо.

Наявність революційних умов сприяла посиленню активності самих молодотурків. Союзна і прогресивна комісії стали дуже впливовими серед турецького офіцера. За нових обставин центр діяльності молодотурків перемістився з-за кордону на рідне місто. Зіткнувшись із ситуацією в країні, молоді турки починають шукати контактів з лідерами національно-революційних організацій албанців, вірмен, македонців та ін. Це було суто тактичним (як буде показано надалі). Самі молодотурки мають дуже мало влади. Більшість їхніх прихильників становили окремі військові, деякі політики та знаменитості, а часто й нові верстви інтелігенції. Майбутня революція, безсумнівно, вимагала від них наявності добре організованої військової сили. У молодотурків не було військових частин і досвіду подібної діяльності. Проте всі ці елементи були присутні у визвольних рухах, таких як албанці, вірмени та македонці.

Наприкінці 1907 р. у Парижі відбулася конференція молодотурків та інших нетурецьких революційних організацій. Він вирішив підготувати збройне повстання для відновлення конституції 1876 року. Повстання мало розпочатися в серпні 1909 року. Причому, саме майбутнє виступ планувалося спочатку як збройний виступ деяких військових частин на чолі з офіцерами-младотурками. Про залучення до боротьби широких народних мас мова не йшла [4]

Збройний виступ розпочався з ініціативи місцевої низової організації молодотурків. 28 червня організація молодих турків у маленькому

македонському містечку Ресне вирішила сформувати два турецьких збройних загони. 3 липня загін під проводом офіцера турецької армії Ахмеда Ніязі-бея вирушив з Ресне. Коли повстання почалося, його очолив Комітет «Єдність і прогрес». Загін Ніязі-бея швидко зростав і незабаром налічував близько 3 000 000 вояків. 6 липня з'явився ще один турецький загін на чолі з Енвер-беєм. Молодотурків підтримували албанські та македонські частини, а також військові частини інших легіонів. 23 липня революційні війська увійшли в Салоніки. Про реалізацію Конституції 1876 р. було оголошено на масовому мітингу, а Комісія єдності та прогресу надіслала султану телеграму з проханням протягом трьох днів видати відповідний указ про відновлення Конституції. Впевнений, що підтримує турків, він оголосив, що він скличе парламент 24 липня. У наступні дні по всій країні відбулися великі збори. Події в Туреччині сильно стурбували уряди імперіалістичних країн. Вони були стурбовані тим, що ця конституція може бути введена в країні і втратою колоніальних володінь. Однак політика младотурків незабаром зняла занепокоєння європейців. Молодотурки вважали революцію завершеною і робили все можливе, щоб запобігти подальшим масовим демонстраціям. З моменту проголошення конституції молодотурки контролювали армію та утримували владу. Прогресивна комісія Єдності послала «спеціальну делегацію» з Салонік до Стамбула, щоб прийняти уряд. Проте представники комітету не прибули [4].

Молодотурецькі лідери виступали проти радикальних змін старого державного апарату. Більшість старих губернаторів і поліцаїв залишилися на своїх місцях. Одне з місцевих осередків комісії, яка скинула неугодного губернатора, незабаром було розпущено. Така політика відображала прагнення молодих турецьких лідерів не допустити подальшого розвитку революції та не допустити самостійного виступу мас.

У грудні 1908 року відкрився турецький парламент. Прихильники молодотурків, які оголосили про свою партію в жовтні, отримали більшість місць

у Конгресі. Проте до складу уряду представники младотурків ще не входили. Тепер нерішучість молодотурків у зовнішній і внутрішній політиці стала абсолютно очевидною. Головним своїм завданням вони вважали «підтримання порядку». Перший страйк турецьких робітників було придушено за допомогою військових. Також вони жорстоко розганяли антифеодальні селянські виступи в англійській залізничній концесії (Айдинський район). Їх лідери наполягали на примиренні з європейськими країнами. Під тиском держави та поліції молодотурки почали проводити в країні «османську» політику. Згідно з цією політикою було проголошено піддану рівність для всіх султанів під назвою «Османська імперія» незалежно від національності. При цьому першочерговим завданням держави проголошувалося збереження «єдиної і неподільної» Османської імперії. Фактично це була політика примусової асиміляції нетюркського населення імперії. Македонським і албанським четникам було наказано негайно здати зброю[6].

Однак «правих» і реакційних організацій в країні було набагато більше, навіть младотурецький режим ставився вороже. У парламенті країни відкрито діяла партія «Ахрар». Представники вищого духовенства заснували організацію «Мусульманська федерація».

У квітні 1909 року в стамбульському гарнізоні почалося контрреволюційне повстання за активної участі партії Ахра і Мусульманської ліги. Молодотуркам довелося тікати зі столиці. Тимчасово відновлено необмежену владу Абдул-Хаміда. Проте більша частина армії не підтримала змовників і виступила проти султана. Незабаром після цього військові сили з Македонії на чолі з молодотурками прибули та вторглися в Стамбул. Парламент скинув Абдул-Гаміда, а Мехмед був оголошений новим султаном. До цього часу завершився процес перетворення Організації Єдності і Прогресу в єдину політичну партію, її лідери увійшли до нового уряду, розвиток молодотурків став рухатися в бік

реакції, і вони встановили в країні режим не дуже відрізняється від диктатури Абдула Хаміда.

Революція в Туреччині однозначно привернула нашу увагу. Перша проблема, з якою зіткнулися, не була вирішена. Прихід до влади молодотурків не приніс великих змін османській надбудові. Об'єднана прогресивна партія, яка стала правлячою, стала поміщицько-угодницькою і захищала інтереси правлячого феодально-угодовського світу.

Розділ 2 Туреччина в роки світової війни

Туреччина займала саме видне місце в близькосхідній політиці імперіалістичних держав як найбільша і найвпливовіша з числа мусульманських країн. Крім усього іншого - Туреччина мала найважливішими у військово-стратегічному плані факторами - протоками Босфор і Дарданелли. Тому відразу після розстрілу в Сараєво великі держави почали по-новому дивитися на турецькі проблеми. Водночас усю другу половину XIX ст. Після Кримської війни воно потрапило під владу Англії та Франції. І лише наприкінці століття серед претендентів на «османську спадщину» з'явився новий кандидат – Німеччина. У перші роки століття німецька перевага була загалом очевидною [1]. Однак, незважаючи на зростання впливу Німеччини, загальна позиція Туреччини не дозволяла Туреччині негайно приєднатися до Німеччини в разі війни в Європі. Усі факти, здається, суперечать цьому припущенню. Турецька армія сильно відступала і була позбавлена необхідних предметів, таких як зброя, амуніція, одяг і черевики. Турецький флот ніколи не міг конкурувати з російським флотом у Чорному морі. За цих умов союзники та Росія вважали абсолютно малоймовірним, щоб турецький уряд вирішив вступити у війну. Крім того, дипломатія країн Антанти була дуже пасивною і мало зробила для збереження нейтралітету Туреччини.

Німці поводитися зовсім інакше. Їх безпосередньо хвилювало те, що військові дії поширювалися і на територію Туреччини. Османи здавалися їм зручним плацдармом, за допомогою якого можна було створити додаткові фронти проти Англії та Росії. У результаті 20 липня 1914 р. німецький посол у Стамбулі почав переговори з турками, а вже 2 серпня (на наступний день після початку війни) було підписано таємний союзний договір між Німеччиною та Туреччиною. Після цих подій Німеччина вжила ще більш рішучих дій. Вже 11 жовтня барон фон Вангенхайм запросив турецького лідера та Енвер-пашу, Німеччина позичила Туреччині 100 мільйонів франків, і, отримавши гроші, турки

негайно розпочали військову операцію, сказали, що її треба починати. Перший вантаж золота прибув до Стамбула 26 жовтня, а вже 29 жовтня турецькі кораблі почали атакувати російські кораблі в Чорному морі та бомбардувати Севастополь.

За примхою німецького кайзера та його недалекого молодого турецького політика весь турецький народ незабаром без особливого ентузіазму був втягнутий у найбільшу світову війну, він став розрадником в руках його інтересів. Після вступу Туреччини у війну німці почали відкрито керувати цією країною, як своєю колонією. Німецькі офіцери, відряджені до місії Рікмана фон Сондерса, були призначені до османських сил, з'єднань і частин як начальники штабів. Німці також були призначені до османського генерального штабу. Навіть військами в Стамбулі та Протоках командували німці.

Водночас німці повністю припинили залежність від турецького уряду. Також значно збільшилася кількість німецьких консультантів у різних адміністративних органах (міністерствах тощо). У Стамбульському університеті всі значні факультети були зайняті німецькими професорами. Численними потягами посольства Берлін-Стамбул продовжувала прибувати велика кількість німецьких агентів, спеціалістів усіляких спеціальних комісій, журналістів, сходознавців тощо.

Німці нещадно позбавляли Туреччину продовольства і сировини. Вони створили спеціальну «закупівельну комісію» для монополізації турецького експорту. Хліб, м'ясо, оливкова олія та інші дефіцитні в Туреччині продукти експортувалися до Німеччини та Австрії. З метою взяти турецьке сільське господарство під свій контроль німці зайняли керівні посади в міністерстві сільського господарства. Навіть Турецький сільськогосподарський банк (єдиний національний банк) очолив німець. Під контроль Німеччини потрапили й інші сфери економіки та фінансів. Багато концесій, які раніше належали союзникам, були конфісковані німцями. Турецькими вугільними басейнами на узбережжі

Чорного моря керувала німецька фінансова група. Німці почали розробляти власні мідні копальні в басейні Ергані. Німці також контролювали лісове господарство, гавані та залізниці.[5] Німецьке керівництво повністю виснажило і без того ослаблену і відступаючу Туреччину. Вже в перші роки війни площа орних земель скоротилася вдвічі. Поголів'я худоби різко впало. Село буквально голодувало. Навіть у столиці Стамбулі, де влада все ще намагалася нагодувати своїх громадян, не вистачало основних продуктів харчування, а хліб роздавався за картками. Ціни на продукти харчування зросли в десять-дванадцять разів.

Молодотурецькі лідери, які нажилися під час війни, намагалися втішити народ надією на краще майбутнє.

Турецькі вірмени були свідками трагічних подій Другої світової війни. Скориставшись війною, влада султанату і молодотурки вирішили сертифікувати компанію, засновану Абдул Гамідом. У травні 1915 року, після нападу російських військ, османський уряд видав закон про так звані «депортації». Офіційно закон передбачав евакуацію населення з прифронтової лінії, враховуючи нібито співчуття та збройну підтримку російської армії з боку вірмен. Насправді депортації перетворилися на нелюдські погроми. Понад 1,5 мільйона вірмен були вигнані зі своїх сіл і міст і ув'язнені в концентраційних таборах Сирії та Месопотамії. Сама депортація спричинила велику кількість людських жертв. Депортованих не забезпечували їжею, а чоловіків відлучали від дружин і дітей і відправляли окремо. Ті, хто потрапив до табору, померли від малярії, торфу та голоду. Депортації не обмежувалися лінією фронту. Вони поширилися по всій Анатолії і навіть у Стамбулі та його околицях. В результаті загинуло близько мільйона мирних вірмен.

Незважаючи на заяви та обіцянки Німеччини про військову допомогу, Туреччина отримала небагато допомоги. Туреччині довелося боротися з могутнім ворогом на чотири фронти.

Кавказький, Месопотамський, Сирійський, Дарданелли. Їхній армії бракувало буквально всього.

Техніка, уніформа, харчування, персонал. Німеччина, з іншого боку, обмежила Туреччину надсиланням невеликої кількості зброї та обмежила допомогу примусовими позиками. Німецьке військове керівництво виявилось безглуздом для Туреччини. Почалося з мобілізації. Мобілізаційний план, складений під наглядом німецьких офіцерів, був сповнений серйозних непорозумінь і помилок. У результаті мобілізація була проведена невміло, з численними під'їздами та великими затримками.

Основний військово-стратегічний план Ембер-паші, схвалений німецьким генеральним штабом, також провалився. Сам план мав великий розмах. Вирішив вести агресивні дії відразу в кількох напрямках. На Кавказі проти Росії. Суецький канал і Єгипет проти Англії. Переконавшись, що опір цих двох ворогів незабаром буде подоланий, були розроблені плани розгорнути військові операції по всьому великому мусульманському світу. «Священна війна» (джихад), оголошена султанським халіфатом, мала на меті притягнути Іран і Афганістан до Туреччини. Потім об'єднані сили цих трьох націй завоювали північно-західну Індію через гірські проходи Афганістану та з'єднали мусульман Індії з Туреччиною, а в той же час турки завоювали Суецький перешийок, завоювали Єгипет. Необхідно завоювати всю Пн. Африка разом з Єгиптом. , ісламські країни, такі як Судан. На Кавказі передбачалося, що «переможна» турецька армія займе все російське Закавказзя, увійде в Іранський Азербайджан і оточить Каспій з усіх боків. Після цього планувалося підкорити Волго-Уральський регіон з татарським населенням і всю Середню Азію. Більше того, у всіх цих планах все детально розписано.

Розміщення військ, наведення ударів, терміни. Це був загальний план, який яскраво продемонстрували німецький генеральний штаб і авантюрний дух молодих турецьких лідерів. Однак нічого не сталося [16].

Надії німців і молодотурків на «панісламську» політику не виправдалися. Листопад 1914 року Султан-халіф офіційно оголосив про початок джихаду. Крім того, в указі до віруючих деталізовано, що Британія, Франція та Росія є найлютішими ворогами ісламу. І навпаки, захисниками ісламу були Австрія та Німеччина. Фактичний результат джихаду виявився нікчемним і не виправдав очікувань організаторів. Ні в Індії, ні в Єгипті, ні в Росії він не знайшов відгуку у мусульманського населення. Надії Німеччини розгромити російську та англійську армії не виправдалися. Джемаль-паша був посланий до Сирії як головнокомандувач для завоювання Єгипту. У лютому 1915 року турки спробували захопити Суецький канал, але були відбиті, що змусило турків відступити. Енвер сам прийняв командування антиросійськими операціями на Кавказі. Наприкінці 1914 року Енвер-паша кинув війська на прорив російського фронту на лінії Ардаган-Сарикамиш. На цьому напрямку турецька армія також була повністю розбита, втративши майже 70 тис. чоловік. Надалі, незважаючи на труднощі та особливості клімату, російські війська вже на початку 1916 р. розгорнули наступ в Анатолії. Пила Ельзерум і Трапенуаз.

На месопотамському фронті турки мали лише тимчасовий успіх. Вже навесні 1917 р. після низки успішних операцій англійці захопили Багдад і почали наступ у Палестині. У цей момент військово-становище Туреччини було майже безнадійним. Тільки відсутність узгодженості в поведінці держав Антанти продовжувала неминучі страждання. Більшість турецьких військових і політиків усвідомлювали це. Вже цілком зрозуміло, що союз з Німеччиною і вступ у війну призвели до краху країни.

Особливо обурена політикою молодотурків національно-анатолійська буржуазія. Її роль в економіці країни значно зросла в роки війни. До війни сама промислова база Анатолії була незначною, малою, а місцева буржуазія ніколи не займалася зовнішньою торгівлею. Ситуація істотно змінилася під час Другої світової війни. Анатолійські землевласники і купецька буржуазія значно

розбагатіли завдяки поставкам сільськогосподарської продукції в Австрію і Німеччину. У результаті цих процесів анатолійська буржуазія чи не вперше отримала вихід на зовнішні ринки. Зміцненню анатолійської буржуазії сприяла також політика молодого турецького уряду щодо розміщення тут різних промислових підприємств для потреб турецької армії[16]. Як неминучий результат військових невдач і хибної внутрішньої політики, під кінець війни в країні почали з'являтися перші ознаки політичної кризи, яка спалахнула в різних містах, в т.ч. В армії поширилися антинімецькі настрої. Були проведені стихійні демонстрації проти рядових військовослужбовців німецької армії. Кілька німецьких офіцерів загинули за нез'ясованих обставин. За цих обставин деякі видатні молоді турки, побоюючись вибуху революції, спробували здійснити палацовий переворот, щоб усунути Енвера та вступити в змову з Антантою.

Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії докорінно змінила міжнародну обстановку на Близькому Сході. Молодий радянський уряд негайно заявив про категоричне неприйняття зовнішньополітичних принципів російського імперіалізму, в тому числі й проти Туреччини. Радянська Росія оприлюднила та анулювала таємний договір щодо Туреччини з її союзниками. Це давало Туреччині можливість якнайшвидше вийти з війни і зберегти свою територію.

Незважаючи на розбіжності з Німеччиною, турецькі війська все ще окупували частину Грузії. 15 вересня турки захопили Баку і вчинили в місті жахливу різанину. Це були останні потрясіння Османської імперії. Як у політичному, так і у військовому плані інтервенція на Кавказі стала прямою причиною падіння імперії. Туреччина не змогла скористатися моментом, не змогла вчасно вийти з війни і до кінця залишилася німецьким васалом.

Вже 20 вересня 1918 року турецька армія в Палестині була фактично розформована. Розпуск турецької армії став звичним явищем. Солдати і навіть

деякі офіцери взялися за зброю і залишили свої частини. Дезертирство досягло руйнівних масштабів. Військові частини і цілі з'єднання покинули лінію фронту.

Перед армією Антанти відкрився шлях на Стамбул. Загрозлива ситуація дуже хвилювала султана і молодих турецьких вождів. Вони почали відчайдушно шукати перемир'я. Нарешті, 30 жовтня 1918 року було підписано перемир'я на борту британських крейсерів у порту Мудрос на острові Лемнос в Егейському морі. Він дав туркам дуже важкий обов'язок. Війська союзників зайняли протоки Босфор і Дарданелли. Тепер протока була відкрита для вільного судноплавства. Туреччина повинна була провести негайну демобілізацію своїх військ і здати всі військові кораблі. Антанта встановила контроль над залізницею, телеграфом і радіо. Війська держав Антанти мали право в разі потреби окупувати всі турецькі міста й території. Фактично Османська імперія припинила своє існування.

Розділ 3 Державно-політична модернізація Туреччини після Першої світової війни

Військова поразка Туреччини відкрила перед державою-переможцем найсприятливіші перспективи. Мудроське перемир'я означало кінець Османської імперії. Сили Антанти вірили, що нарешті зможуть добитися повного й остаточного поділу Туреччини.

Провідна роль у політиці імперіалістичних країн на Близькому Сході в той час безумовно належала Великій Британії. Їхньою найближчою метою в Туреччині було завоювання проток і поділ Малої Азії. Це було частиною загального плану британського імперіалізму щодо створення суцільного поясу британських колоній і напівколоній, що тягнеться від Індії до Босфору. Для англійських імперіалістів турецьке питання не було особливо складним. Вступ Туреччини у світову війну з Німеччиною та поразка німецького блоку дали Великобританії значну оперативну свободу дій проти країн, які втратили свій блок.

У Курдистані британські агенти готували курдське повстання під девізом «Курдська незалежність». У Самсуні та Трапенуазе на вимогу Лондона місцеві греки лобіювали створення грецької держави «Понт». [5].

Такі агресивні дії країн Антанти були безпосередньо пов'язані з тим, що в Туреччині не було видно сил, які могли б завадити їхнім планам. Завершили своє політичне існування противники Антанти — молодотурки. Молодотурецька партія «Єдність і прогрес» була розпущена. Побоюючись репресій, більшість молодих турецьких лідерів (Енвер, Талат, Джемаль) покинули країну. Османський парламент було розпущено. Останній султан, Мехмед VI, не мав у своїй країні армії і повністю підпорядковувався європейським державам.

Падіння царизму в Росії і подальша Жовтнева революція відкрили нові можливості для самостійного розвитку Туреччини. Радянський уряд з перших днів свого існування проголосив свої принципи міжнародної політики. Указ про

мир від 8 листопада 1917 р. оголошував недійсними всі таємні договори царизму, включно з Турецьким договором.

Національно-визвольний рух Туреччини розпочався в Анатолії – тій частині Туреччини, де давно сформувалося ядро турецької держави і куди ще не вторглися іноземні загарбники. Рух спочатку мав добровільний характер, по суті виражаючи протести міських і сільських низів проти різкого погіршення їх становища під час Другої світової війни. В останні роки експлуатація селян набула надмірних розмірів. Значна частина працездатного чоловічого населення була призвана в армію і змушена була воювати на передовій. Після початку європейської окупації ситуація в міських і сільських громадах погіршилася.

Навіть під час Другої світової війни сотні тисяч османських солдатів, не бажаючи воювати за іноземні імперіалістичні інтереси, взяли до рук зброю та втекли з лінії фронту, щоб створити місцеві сили самооборони. Ці партизанські загони першими розпочали бої проти окупаційної влади та її збройних сил. Таким чином, на ранніх етапах визвольний рух у Туреччині мав здебільшого селянський характер перемістився в те, що стало заявою національного інтересу.

У роки Другої світової війни ця буржуазія значно зміцніла і стала серйозною політичною силою. Відмова Туреччини від таких економічно розвинених територій, як Стамбул, Ізмір і Кілікія, неминуче викликала спротив анатолійських бізнесменів. Існувала реальна ймовірність втрати не лише цих важливих для економіки країни регіонів, а й усієї країни. Анатолійська буржуазія чекала деякий час, сподіваючись за допомогою петицій і закликів пом'якшити позиції держав-учасниць і зберегти єдність країни. Однак незабаром ці надії розвіялися. Водночас на території самої Анатолії почалися масові рухи, які продемонстрували, що сама країна здатна протистояти світовому імперіалізму.

Інтелектуали, переважно військового походження, стали лідерами турецької національної буржуазії. Представники цих класів вважали, що збройна боротьба проти султанів і інтервентів — єдиний спосіб врятувати країну від

неминучої загибелі. З них вийшов майбутній лідер національно-визвольної боротьби турецького народу. Ним був османський генерал Мустафа Кемаль-паша. Кемалю на той момент було лише 38 років, але він уже був популярний як талановитий полководець. Він також був відомий у військових і політичних колах своєю політикою перетворення Туреччини на васальну державу Німеччини і тим, що був затятим противником Енвера. Дії Кемалю, його особиста чесність і патріотизм під час війни заслужили йому авторитет серед турецьких військових офіцерів і рядових під час Другої світової війни [5].

Мудроське перемир'я застало Мустафу Кемалю в Сирії, де він прийняв командування залишками розбитої німцями армії. Кемаль був розлючений через поневолююче підпорядкування султанатського уряду державам, які уклали договір. Кемаль намагався не допустити англійців до Александретти. Потім він подав у відставку і наприкінці 1918 року поїхав до Стамбула. Саме тут Кемаль почав налагоджувати зв'язки з іншими прихильниками боротьби за незалежність. Проте Стамбул, як він був фактично окупований, не був придатним місцем для організації боротьби з іноземними загарбниками ризиковане поле. І поступово Кемаль і його послідовники зрозуміли, що тільки Анатолія може організувати опір іноземним державам.

Мустафа Кемаль отримав відрадження до Східної Анатолії в якості армійського інспектора за підтримки своїх друзів, прибув до Самсуна 19 травня 1919 року і незабаром став лідером місцевого опору. Після прибуття Кемаль починає тут бурхливу діяльність. Незабаром під його вплив потрапили місцеві партизанські військові загони. Кемаль розіслав по всій країні повідомлення про те, що його батьківщина в небезпеці. Водночас центральному уряду було сказано, що він не може виконати своїх зобов'язань і що необхідно буде скликати «Національні збори» без впливу та контролю в Анатолії. У зверненні Кемалю також говориться, що Стамбул більше не може керувати країною, особливо Анатолією.

На прохання англійців, стурбованих діяльністю Кемалю, султан наказав йому припинити відрядження та повернутися до Стамбула. Однак Кемаль подав у відставку і заявив, що залишиться в Анатолії як приватний громадянин. Тим самим він остаточно пов'язав свою долю з національно-визвольним рухом. Через місяць, у вересні 1919 р., у Сівасі відбулися збори Всетурецьких товариств захисту прав (місцева визвольна організація). Він ухвалив комплексну програму державних вимог про виведення всіх окупаційних військ з країни. Відтоді Стамбул втратив своє значення як урядовий центр Туреччини. Крім того, під тиском визвольного руху султан змушений був погодитися на скликання османського парламенту. Він мав бути скликаний у Стамбулі, а не в Анкарі, як просив Кемаль. Переважну більшість на загальних виборах отримали націоналісти та патріоти. Кемаль також був обраний, але він відмовився їхати в Стамбул, який утримувався Антантою. Очевидний мир між Анкарою та Стамбулом тривав кілька місяців. На початку 1920-х років османський парламент почав діяти. 28 січня 1920 року він прийняв дуже важливий документ — Національний мандат. По суті, це була Декларація незалежності. Прийняття національної обітниць та загальні парламентські дії здивували султана та англійців. Вони обрали гніт. 16 березня 1920 року британський десант висадився в Стамбулі, і місто було офіційно оголошено окупованим. Британці розпустили османський парламент, заарештували більшість депутатів-патріотів і заслали їх на Мальту. У Стамбулі ввели воєнний стан. Вся влада, включно з поліцією, опинилася в руках верховного комісара Антанти.

Після офіційної окупації Стамбула султан і Порта звернулися до Британії та відкрито відвернулися від Анатолії. Верховний емір країни видав фетву, проголошуючи анатолійський рух повстанським, а Кемалю — державним злочинцем. Військовий суд у Стамбулі заочно засудив його до страти.

У відповідь анатолійські націоналісти та патріоти вирішили створити власний парламент в Анкарі. 23 квітня 1920 року в Анкарі зібрався новий меджліс

(Великі національні збори Туреччини). Деякі члени розпущеного османського парламенту належали до нього, а деякі були обрані в самій Анкарі. Головою ВНСТ був обраний Мустафа Кемаль. ВНСТ оголосив себе єдиним легітимним агентством в країні. Новий парламент мав законодавчу та виконавчу владу. Усі правові акти та накази, видані султаном після взяття Стамбула, були скасовані, оскільки султан був полоненим язичників.

Члени парламенту пообіцяли боротися за національну незалежність і присягнули на вірність національним обіцянкам. Першою зовнішньополітичною діяльністю нового уряду було звернення до радянської Росії. Мустафа Кемаль, від імені В.І., 26 квітня 1920 року. Лист Леніна з пропозицією встановити дипломатичні відносини. Одночасно Кемаль звернувся до російського керівництва з проханням допомогти Туреччині боротися з імперіалістами. Імперіалістичні держави швидко усвідомили небезпеку нового уряду Анкари, яка перешкодила остаточному розділу Туреччини. Спочатку цю проблему намагалися вирішити руками султана. Султан послав до Анатолії армію, що складалася з усіх видів людей. Вона отримала назву «Армія Халіфату». Британія надала цій армії декілька видів зброї та військові кораблі. Але вже в першій битві ця армія показала повну небоєздатність і була розбита військами анатолійських патріотів. Згодом імперіалістичні держави самі вдалися до державного втручання. Виконання цього завдання було доручено Греції. У червні 1920 року грецькі війська, озброєні британською зброєю та інструкторами, вторглися в Ізмір. Подолавши опір анатолійських партизанів, вони вже в липні захопили кілька великих міст і почали просуватися в глиб Анатолії. У той же час договірні країни остаточно вирішили погодитися на поділ Туреччини через міжнародний договір. Хоча Султанат не мав повноважень, 10 серпня 1920 року європейські держави змусили їх підписати новий обов'язковий мирний договір у Севрі (поблизу Парижа). Після Севрського договору до Греції відійшла Східна Фракія з Адріанополем та Ізміром (Смірною). Мосул відійшов до Англії. Широка смуга

вздовж сирійського кордону - до Франції. Зона протоки була віднесена до особливої зони з міжнародним управлінням. Стамбул залишиться в Туреччині лише за умови «сумлінного виконання контракту».

У східній Анатолії передбачалося створення «незалежних» Дашнах Вірменії та Курдистану – двох форпостів імперіалізму в регіоні. Фактично самі турки утримували невелику територію між Анкарою і Чорним морем. Край був дуже несприятливий у всіх відношеннях. Не було ні природних ресурсів, ні промисловості, ні комунікаційних мереж. Туреччина була повністю роззброєна. Підтверджено режим капітуляції. Запроваджувався повний фінансовий контроль договірних країн [5].

Підписання Севрського мирного договору викликало бурю обурення всередині країни. Ратифікувати його не наважився навіть султан, зважаючи на загальне невдоволення країни. Умови договору ще більше посилили антиімперіалістичні та антисултанські настрої в країні. На цьому етапі майже всі верстви турецького суспільства приєдналися до боротьби за незалежність. Селяни йшли до партизанських загонів і створеної регулярної армії. Ті, у кого є засоби і капітал, жертвують свої статки Кемалю. Одночасно в країні з'явилася Турецька комуністична партія. Однак кемалістів боялися їх впливу на маси, тому їх діяльність проходила в дуже складних умовах.

Боротьба турецького народу викликала співчуття пригноблених народів Сходу. До Анатолії стікали пожертви з усіх ісламських країн. Мусульмани Індії, Єгипту, Сирії, Алжиру, Тунісу та інших країн закликали припинити війну проти Туреччини.

Але найважливішою для Туреччини була підтримка радянської Росії. Ця допомога визначалася ленінськими принципами державного устрою і впливала зі спільних інтересів обох країн. Ворогами турків були ті самі імперіалісти, які ініціювали інтервенцію проти радянської Росії. Севрський договір був, серед іншого, частиною Версальської системи і проти радянської Росії. Більше того,

сама радянська Росія також пережила дуже важкий період громадянської війни та інтервенції, і все ж вирішила підтримати кемалістську Туреччину. Велике було й моральне значення цієї підтримки. Я помітив у радянських росіян, що вони сильні та самовіддані. Кемаль В.І. У листопаді 1920 року він писав Леніну:

«Турки протистоять росіянам, які не задовольняються саботуванням їхніх цілей, але які пристрасно ведуть безпрецедентну боротьбу за звільнення всього світу вже більше двох років. Я хотів би подякувати вам за те, що ви змогли витерпіти безпрецедентні страждання та назавжди позбавити землю від гноблення[5].

Свого першого успіху турки досягли в боротьбі проти грецької та британської інтервенції на початку 1921 року. Під час битви 10 січня 1921 року біля села Інену з'явилася невелика турецька армія, яка зірвала великий наступ греків. І хоча продовжувати успіх у них не було сил, але факт цієї перемоги відіграв велику роль.

Підтримка радянської Росії зробила нову Туреччину ще сильнішою. Під час цих подій Вірменія, а потім Грузія були оголошені радянською владою. Це усунуло серйозну перешкоду для розвитку глибших відносин між радянською Росією та Туреччиною. Потрібно сказати, що навіть у цей час в турецькому керівництві було багато реакціонерів і прихильників «імперських поглядів», які як і раніше хотіли розглядати Закавказзі як зону «турецьких інтересів».

Тим не менш, британський уряд продовжував чинити опір і наполягав на новому, ще більш масштабному нападі греків, який був для греків більш успішним. Початок серпня був найкритичнішим часом для нової Туреччини, коли фронт наближався до Анкари. Урядові органи почали підготовку до евакуації. Також була внутрішня реакція. Великі національні збори почали атаку на Кемалю, який вимагав «поваги до шаріату».

У той важкий час Великі національні збори призначили Мустафу Кемалю головнокомандуючим з необмеженими повноваженнями. Він швидко

реорганізував свою армію та реквізував необхідні для армії речі. 23 серпня 1921 року почалися важкі бої на східному березі річки Сакар'я. Турки протистояли матеріальній і військовій перевазі греків завдяки моральному духу греків, рішучій тактиці та вмілому військовому керівництву Кемалю.

Тим часом Греція втрачала те, що залишилося від її сили та міжнародного авторитету. Проти продовження «повоєнного» протестували всі європейські прогресисти. Грецька армія в Анатолії розвалювалася - вона перебувала на чужій території серед обуреного населення і не розуміла причин цієї війни.

Рішення прийшло швидко. Після ретельної підготовки турецькі війська розпочали наступ на світанку 26 серпня 1922 року, і протягом кількох днів грецькі війська були майже розгромлені. До 18 вересня вся Анатолія була очищена від грецьких військ.

Цим завершилася війна за незалежність Туреччини. 11 жовтня 1922 року в Мудан'я (на узбережжі Мармурового моря) було підписано перемир'я. 24 липня 1923 р. у Лозанні (Швейцарія) було підписано остаточний мирний договір між договірними державами та Туреччиною. Цей договір став перемогою Туреччини. Він повністю скасував систему капітуляції, іноземний і фінансовий контроль, ліквідував політичні привілеї іноземних концесіонерів.

Одним із найважливіших питань під час кемалістської революції було питання нового державного устрою Туреччини. Більш того, прихильники Кемалю почали вирішувати питання, оскільки в країні фактично було два центри державної влади (Анкара і Стамбул), а військові дії проти європейських загарбників ще тривали. Тому 20 січня 1921 р. ВНСТ прийняв закон про оголошення його вищим органом державної влади. Цікаво, що закон формально не скасовував Конституцію 1876 року і нічого не говорив про матеріальні та духовні повноваження султана. І лише остаточна перемога над європейською інтервенцією дозволила кемалістам більш рішуче взятися за ці питання. 1 листопада 1922 року Великі національні збори прийняли законопроект про

ліквідацію султанату. 29 жовтня 1923 року Туреччина була проголошена республікою. 3 березня 1924 р. халіфат (духовна влада османського султана над усіма мусульманами) був остаточно скасований.

При владі анатолійська буржуазія прагнула зміцнити створену нею буржуазну національну державу. Але поки що кемалістські перемоги стосувалися іноземних ворогів у вигляді іноземних держав. Але ця перемога сама по собі не означала для нього беззастережну перемогу вдома. Велику роль у Туреччині на початку 20 ст. Грає Іслам. Існували багатовікові традиції. Практично всі верстви турків були істинно віруючими. Згідно з традиціями ісламських країн, іслам панував не лише в ідеологічній сфері, а й у сфері сім'ї, дому, освіти та права.

У березні 1924 р. Великі національні збори скасували Міністерство релігій і фондів. Одночасно закривалися ісламські духовні школи — медресе. Через місяць релігійна судова установа, що діяла за законами шаріату, була ліквідована. У країні почав зростати рух за відхід від середньовічних умовностей, емансипацію жінок і європеїзацію соціальної системи. У Стамбулі, Анкарі та інших містах туркменки, не чекаючи розпоряджень уряду, зняли покривала і почали носити європейський одяг. Розпочато підготовчу роботу щодо впровадження нового цивільного та кримінального законодавства за європейським зразком [5].

Але реакціонери не здали своїх позицій без бою. Їхній вплив у Туреччині залишався величезним. Під тиском цих реакціонерів Великі національні збори вперше включили до республіканської конституції пункт про те, що «іслам є державною релігією Туреччини». У 1924 році була заснована «Прогресивна республіканська партія». Це був блок феодального духовенства і компрадорів Стамбула. Таємною метою організації було повалення Кемалю і повернення влади султану і младотуркам. Вони активно агітували в Стамбулі та у віддалених сільських районах.

Лютий 1925 року У південно-східному регіоні спалахнуло курдське повстання під проводом шейха Саїда. Ослаблення нової влади дозволило реакціонерам надати стихійному руху курдських землеробів і кочівників антиреспубліканський характер. Воно розгорталось під гаслом боротьби проти. Британські агенти постачали Саїду зброю та гроші з Іраку.

Побоюючись приєднання бідних турецьких селян до повстання, Вища школа вирішила задовольнити частину вимог селян. 17 лютого 1925 р. було скасовано ашарит — феодальну натуральну десятину. Натомість ашарі ввели грошовий податок, який також був дорогим. Водночас було скасовано трансфертну систему, яка була особливо важкою для фермерів. Обидва заходи зміцнили владу кемалістів і запобігли селянському вибуху.

1925 рік Європейський одяг і головні убори були офіційно введені в Туреччині. Було ліквідовано чернечі ордени та монастирі.

У 1926 році був прийнятий цивільний кодекс за європейським зразком. Він скасував існуючі раніше норми ісламського права, зокрема забороняючи полігамію. У 1928 році університет вилучив із конституції фразу «Іслам — державна релігія». Це остаточно відокремило церкву від держави.

У тому ж 1928 році ВНСТ прийняв закон про заміну арабських літер латинськими.

Усі ці реформи та перетворення, безсумнівно, мали позитивні наслідки для Туреччини та підвищили культурний рівень турків у цілому. Проте реформа була ще наполовину завершена і не змогла вирішити багатьох проблем економічного і соціального розвитку. Однією з причин цього було те, що певна частина населення країни залишалася неписьменною. Згідно з офіційною статистикою, у 1935 році у такому великому місті, як Стамбул, 63,5% чоловіків і 46,3% жінок були неписьменними. Також у 1943 р Лише 20% чоловіків і 8,2% жінок вміли читати і писати.

Глобальна економічна криза, що насувається, дуже сильно вдарила по Туреччині. Сільське господарство ослабло. Турецька ліра обвалилася. Виникла реальна загроза фінансового краху, а з ним і нова деспотична опора на західний капітал. Все це дуже налякало патріотичну частину кемалістів. Гасло «опори на власні сили» придумав сам Мустафа Кемаль.

Розділ 4 Викладання у школі проблематики внутрішньополітичного становища Туреччини на початку XX століття

Звертаючись до шкільної програми, яка була затверджена МОН у 2022 році, починаючи з 9-го класу учні повинні ознайомитися з основними історичними подіями, які відбувалися на початку XX століття. Вже у 10-му класі учні проходять першу половину XX століття. Варто зазначити, що у шкільних підручниках з всесвітньої історії для 9-го та 10-го класу діти вивчають більше загальні процеси, які мали суттєвий вплив на розвиток міжнародних відносин, тому для розгляду внутрішньополітичного становища тої чи іншої держави виділяється не так вже і багато, але варто наголосити, що без розуміння внутрішньополітичного життя Туреччини, учні навряд чи зможуть зрозуміти чому вона згодом у 1914 році вступить у I Світову війну. Саме тому вчитель повинен зробити акцент ще у 9-му класі саме на внутрішній політичний стан держав, в тому числі й Османської імперії.

Сучасні викладачі повинні добре володіти комп'ютерними технологіями, так як ми живемо в час технологій. Крім того, будь-яка презентація може стати гарним інструментом для пояснення навіть найскладніших тем. На уроках історії краще всього застосовувати ігровий метод викладання та навчання, так як завдяки цьому діти дуже добре засвоюють навчальний матеріал.

На основі викладеного матеріалу в попередніх розділах розроблено урок для ознайомлення учнів 10-го класу із темою «Внутрішньополітичної ситуації в Туреччині початку XX століття»

Мета уроку: Розкрити процес становлення національних держав, колоніальну політику Англії та Франції. З'ясувати причини палестинської проблеми; закріплювати навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, вміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах;

виховувати учнів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, хрестоматія, стінна карта “Світ між двома світовими війнами”, “Країни Азії у міжвоєнний період”, атлас, картосхеми в підручнику.

Основні поняття і терміни: Декларація Бальфура, мандатна система, національна революція, сіоністський рух, палестинська проблема.

Основні дати:

1917 р. - Декларація Бальфура.

1922 р. - надання мандатів Англії та Франції на арабські володіння Османської імперії.

1924 р. - проголошення Туреччини республікою.

ХІД УРОКУ.

I. Вивчення нового матеріалу

1. РЕВОЛЮЦІЯ В ТУРЕЧЧИНІ. КЕМАЛЬ АТАТЮРК

Капітуляція Османської імперії в жовтні 1918 р. поклали кінець владі молодотурків, що відстоювали цілісність імперії.

Країни Антанти, незадовольнившись відокремленням від Османської імперії арабських земель, прагнули покінчити з існуванням самої Туреччини. Після підписання Мудроського перемир'я (30 жовтня 1918 р.) почалася окупація Анатолії (азіатської частини Туреччини) військами Англії, Франції, Італії і Греції.

Держави Антанти взяли під свій контроль банки, фабрики і рудники, залізниці і державні установи. Невдовзі почали виникати партизанські загони, товариства захисту прав місцевого населення, на чолі яких стояли представники нового покоління підприємців, патріотичної інтелігенції й офіцерства.

У 1919 р., спочатку в липні в Ерзерумі, а потім у вересні в Сівасі відбулися один за одним два конгреси цих товариств, на яких був обраний Представницький комітет на чолі з генералом М. Кемалем. Документи конгресів

закликали до боротьби проти окупантів і за незалежність країни, а султана — до створення нового, патріотично орієнтованого уряду.

Скликаний на вимогу прихильників М. Кемаля в січні 1920 р. у Стамбулі парламент прийняв Декларацію незалежності Туреччини («Національну обітницю»). У відповідь на ці дії війська Антанти окупували Стамбул. Парламент було розігнано, султан був змушений підкоритися диктату. Більшість патріотично налаштованих громадських і політичних діячів було заарештовано.

Нав'язавши султанському уряду Севрський договір (1920), який розчленовував і поневолював Туреччину, країни Антанти організували відкриту інтервенцію і доручили її проведення грецьким військам.

Дії країн Антанти змусили кемалістів стати на шлях боротьби з окупантами. 23 квітня 1920 р. в Анкарі, куди ще наприкінці 1919 р. було перенесене місцеперебування Представницького комітету, зібрався новий парламент — Великі Національні збори Туреччини (ВНЗТ). Головою ВНЗТ став М. Кемаль, який проголосив новий орган влади єдиною законною владою Туреччини.

2. ТУРЕЧЧИНА ПІД ВЛАДОЮ АТАТЮРКА

Двовладдя. У країні затвердилося двовладдя: у Стамбулі знаходився султанський уряд, а в Анкарі — кемалістський (прихильників республіки). Туреччина була на порозі громадянської війни.

20 січня 1921 р. республіканці прийняли Тимчасову конституцію, відповідно до якої вища влада в Туреччині переходила до Великих Національних зборів. Велику допомогу Туреччині надала радянська Росія, що протистояла державам Антанти. З її фінансовою підтримкою кемалістський уряд почав формувати свої збройні сили.

Проголошення республіки. 1 листопада 1922 р. ВНЗТ ухвалили закон про ліквідацію султанату. Останній турецький султан Мехмед IV Вахіддін спішно втік із країни. Восени 1923 р. Туреччина була проголошена республікою.

Британські війська зі складу окупаційних формувань Антанти на вулицях Стамбула. Січень 1919 року.

Мустафа Кемаль (Ататюрк) (1881-1938) — турецький державний, політичний і військовий діяч, засновник і перший президент Турецької Республіки. Прізвище Ататюрк («батько турків») одержав від ВНЗТ у 1934 р. при запровадженні прізвищ. Народився в Салоніках у родині дрібного торговця лісом. У 1904 р. закінчив Стамбульську академію генерального штабу. Брав участь у молодотурецькому русі, але невдовзі відійшов від нього. Був учасником балканських війн. У 1913-1914 рр. — військовий аташе в Болгарії. У роки Першої світової війни відіграв помітну роль в обороні Дарданелл (1915), у 1916 р. здобув чин генерала і звання паші. З 1919 р. очолив національно-визвольний руху країні. З 1923 р. — перший президент Турецької Республіки. Провів низку прогресивних реформ, сприяв консолідації нації і становленню Турецької держави. Ім'я Ататюрка в нинішній європеїзованій та індустріальній Туреччині оточено надзвичайною пошаною і поклонінням.

Керемман Хеліс — турецька піаністка. У 1932 р. вона стала першою переможницею конкурсу «Міс Світу». На честь перемоги М. Кемаль (Ататюрк) дарував їй ім'я «Едже» (з турецьк. «королева»)

Умови кабального Севрського договору, нав'язані султану в 1920 р., були переглянуті. У червні на міжнародній конференції в Лозанні (1923) була визнана незалежність Туреччини в її сучасних кордонах.

Прийняття конституції. У 1924 р. була ухвалена Конституція Турецької Республіки.

Курс на реформи. Турецький уряд приступив до ліквідації іноземних концесій, які частково були анульовані, частково викуплені. Уряд взяв у свої руки будівництво нових залізниць, портів, промислових підприємств. У сільському господарстві була проведена податкова реформа і створені умови для підвищення товарності сільськогосподарського виробництва.

Іслам, спочатку оголошений державною релігією, невдовзі втратив цей статус. Держава була відокремлена від релігії, ставала світською й освіта.

Запроваджувався цивільний шлюб і ліквідовувалося багатоженство. Жінки зрівнювалися в правах з чоловіками. Спеціальні закони передбачали перехід на європейську форму одягу, європейський календар і літочислення. Латинський алфавіт замінив арабський. Запроваджувалось світське судочинство за європейським зразком.

Однак Туреччина в цей період була далеко не ідеальним суспільством. Про опозицію проти політики президента не могло бути й мови.

3. ПАЛЕСТИНСЬКА ПРОБЛЕМА

Походження проблеми. Палестина — історична область у південній частині Передньої Азії, на східному узбережжі Середземного моря. Тут здавна проживали євреї і араби, інші народності.

На цій території утворювалися і розпадалися держави, велися тривалі, спустошливі війни. Землі Палестини приваблювали єгиптян, хрестоносців, турків-османів, інших завойовників, які встановлювали тривале панування в цьому регіоні. З 1516 р. Палестина знаходилася в складі Османської імперії.

Наприкінці XIX ст. у Палестину, на свою історичну батьківщину, рушили єврейські переселенці. Ідея утворення національного центру євреїв (єврейської держави) була висунута австрійським журналістом єврейського походження Т. Герцелем наприкінці XIX ст. Він обґрунтував її на конгресі сіоністського руху в Базелі (Швейцарія) у 1897 р.

Конгрес прийняв рішення про утворення єврейської держави на території Палестини. На площу близько 25 тис. кв. км передбачалося переселити 10 млн. євреїв з усього світу. Сіоністи запропонували турецькому султану, під владою якого знаходилася Палестина, продати цю територію, але він відмовився. Незважаючи на це, євреї почали таємно переселятися в Палестину. їхнє переселення вороже зустріло арабське населення.

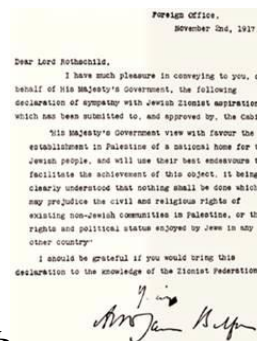
Декларація Бальфура. Під час Першої світової війни уряд Османської імперії почав виселяти євреїв, звинувативши їх у допомозі країнам Антанти. 2 листопада 1917 р. після окупації Палестини Англія прийняла Декларацію Бальфура, яка підтримувала ідею створення єврейської держави і поклала початок новій хвилі переселення євреїв. У 1920 р. в Палестині починають створюватися єврейські політичні і військові організації.

Мандат Великої Британії. За рішенням конференції країн Антанти в Сан-Ремо (1920) і Ліги Націй (1922) Велика Британія одержала від Ліги Націй мандат на управління Палестиною, що відразу викликало повстання арабів проти англійців і євреїв. Але Лондон продовжував сприяти переселенському руху

євреїв практично до кінця 30-х рр. Уже на 1939 р. єврейське населення в Палестині становило 30%.

Теодор Герцль

Текст офіційного листа міністра закордонних справ Великої Британії А. Бальфура («Декларація Бальфура»)

Сіонізм — єврейський національний рух, спрямований на створення і укріплення єврейської держави на історичній батьківщині єврейського народу — в Ерец-Ізраель (Землі Ізраїлю). Сіонізм не спрямований проти будь-якого іншого народу, він пропагує ідею про необхідність зібрання всіх євреїв світу в Ізраїлі.

Палестина — (від слова «филистимляни», місце їх розселення; після Юдейської війни, у 73 р. н.е. римський імператор Тит наказав всю територію між Середземним морем і р. Йордан називати Палестиною) — історична область у Західній Азії. На початку ХХ ст. від слова «Палестина» було утворено назву «палестинці», яким англійці називали місцевих євреїв і арабів. Після Шестиденної війни 1967 р. палестинцями стали називати арабів, які жили на захоплених Ізраїлем територіях.

Учасники арабської делегації протесту проти політики Британії у Палестині. 1929 р.

Посилення протистояння. Боротьба арабів проти англійців і євреїв-переселенців стала набувати організованих форм. Вони зуміли створити свою організацію «Арабський виконавчий комітет» (АВК). З 1936 р. окремі повстання арабського населення під керівництвом АВК переросли в загальні страйки і партизанську війну.

План поділу Палестини. У 1937 р. Велика Британія висунула план поділу Палестини на три частини:

- єврейську державу;
- арабську державу;
- територію, що повинна знаходитися під безпосереднім управлінням британської влади.

Однак цей проект наштовхнувся на сильну опозицію в арабському світі. Велика Британія не хотіла втрачати вигідні нафтові родовища в арабських країнах, де англійський капітал мав націлені у майбутнє плани.

Тоді в 1939 р. британський уряд завірив арабські країни і весь світ, що суверенна і незалежна держава Палестина буде створена через 10 років. Відстрочка була взята з метою примирення арабів і євреїв.

Але вирішення палестинської проблеми відсунулося на довгі роки.

Домашнє завдання

1. Опрацювати § 22

2. Вивчити терміни.
3. Виконати завдання на карті.

Висновки

На початку двадцятого століття Туреччина перебувала під владою Османської імперії, яка зазнавала великих труднощів із збереженням свого впливу та територій. У 1908 році в країні відбулася "Молодотурецька революція", яка призвела до обрання парламенту і створення нового уряду. Однак, реформи не вдалося успішно впровадити, що спричинило серію криз та війн.

У 1914 році Туреччина вступила в Першу світову війну на боці Центральних держав. Після поразки у війні та підписання Мудроського перемир'я у 1918 році, Туреччина втратила велику частину своїх територій і переживала внутрішні конфлікти. У 1923 році було оголошено республіку, яку очолив Мустафа Кемаль Ататюрк.

Ататюрк провів серію реформ, які мали на меті модернізацію країни та створення секулярної, демократичної та республіканської держави. Він ввів ряд нововведень, таких як латинський алфавіт, заборону на носіння вузьких турбанів та військового одягу, що були зв'язані зі знаками відрізнення високої соціальної позиції. Також він провів широкі реформи в галузях освіти, судової системи та прав людини. Всі ці реформи допомогли Туреччині стати однією з найбільш розвинених країн Близького Сходу. Головна проблема вчителя історії полягає у тому, що в більшості випадків він стикається з об'ємним історичним матеріалом, який необхідно розповісти учням доступною мовою. Зрозуміло, що навіть найкращий шкільний підручник з всесвітньої історії не забезпечить якісного вивчення навчального матеріалу, тому викладач повинен подбати про свої методи надання інформації з тої чи іншої історичної теми. Сучасні діти звикли до новітніх технологій, тому вчитель історії повинен вміти співпрацювати з комп'ютером. Також для комплексного закріплення вивченого вчитель історії повинен застосовувати комунікаційні та ігрові форми викладання історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боев Ю. О. Молодотурецька революція і політика великих держав. Український історичний журнал. 1958. Вип. 5. С. 125 – 136
2. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 клас. Історія України. 7-9 клас. Всесвітня історія. 10-11 клас. Історія України. 10-11 клас. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2020. 260 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти від 30.09.2020 р. № 898. Офіційний вісник України. 2020 р., № 81, с. 2615
4. Ксьондзик Н. М. Туреччина – Європа: історичні підстави політичного та економічного зближення. *Українська орієнталістика*. 2006. Вип. 1. С. 22 – 33
5. Ліпач В., Срібняк В. Державно-політична модернізація Туреччини після Першої світової війни (1918 – 1924). Вісник. Серія: Історичні науки. 2014. Вип. 123. С. 203 – 207
6. Миколенко Д. В. Македонське питання у 1878 – 1919 рр. Х: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 119 с.
7. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Educations*. 2022. Вип. 1 (3). С. 120 –130
8. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: метод. посіб. Київ: ТОВ «Конві Принт», 2018. 96 с.
9. Наказ МОН від 19.02.2021 р. № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». С. 1 – 46

10. Осмолівський С. О. Всесвітня історія: підр. Для 9-го класу загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 240 с.
11. Перша світова війна і революції: вектори соціокультурних трансформацій: колективна монографія/ під редакцією С. С. Трояна. – Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 280 с.
12. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-ІХ. Верховна Рада України. С. 1 – 73
13. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти від 23.12.2020 р. №2736-20. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.
14. Потапенко Р., Тарапон С. Методика роботи з умовно-графічною наочною на уроках історії. *Соціологія. Документалістика. Комунікація*. 2022. Вип. 16. С. 151 – 164
15. Рижков М. М. Геополітичний вибір для Туреччини: досвід для України. *Аналітичні дослідження міжнародних відносин*. 2010. Вип. 93. С. 17 – 22
16. Троян С. С. Світ на зламі епох: основні тенденції розвитку (кінець ХІХ – середина ХХ століття): навч. посіб. Рівне: РІС КСУ, 2011. 240 с.
17. Черніков І. Ф. Молодотурецька революція 1908 р. в Османській імперії. *Східний світ*. 2009. Вип. 1. С. 122 – 127
18. Шендрикова С. Л. Всесвітній мусульманський конгрес (підготовчі заходи до його скликання на початку ХХ століття). Кримські татари: етногенез, історія державних інституцій, міграційні процеси, культурна спадщина: матеріали міжн. наук. конф. Київ, 20 жовтня 2012. С. 43 – 48
19. Яковенко Г. Г. Методика викладання історії: навч-метод. посіб. Харків: ХНДАУ, 2017. 324 с.

20. Яценко Б. Філософські та суспільно-політичні погляди Саїда Нурсі.
Соціологія. Документалістика. Комунікація. 2020. Вип. 9. С. 270 – 292